

УДК 376.0912

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-3-35>

Альона СОЛОДЧУК,
 orcid.org/0000-0001-9221-277X
 кандидат педагогічних наук, доцент,
 доцент кафедри англійської мови та методики її навчання
 Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
 (Умань, Черкаська область, Україна) allionka@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ МАСОВОЇ ШКОЛИ

Термін «інклюзивна освіта» почав активно використовуватися лише протягом останніх кількох років. Першочерговим завданням інклюзивної освіти було адаптувати законодавство і, саме на рівні загальноосвітніх шкіл відбулися перші зміни. Інклюзія як соціальна модель ставлення до людей з особливими освітніми потребами прийшла на зміну моделі нормалізації, що передбачала залучення дитини до існуючої системи освіти. В інклюзивній школі не дитина підлаштовується до вимог освіти, а система навчання змінюється заради дитини. Такий підхід виключає дискримінацію та забезпечує доступ до школи всім дітям.

Отримання дітьми з обмеженими можливостями здоров'я та дітьми-інвалідами освіти є однією з основних та невід'ємних умов їх успішної соціалізації, забезпечення їх повноцінної участі в житті суспільства, ефективної самореалізації у різних видах професійної та соціальної діяльності. Відповідно до українського законодавства кожна дитина, незалежно від регіону проживання, стану здоров'я, здатності до освоєння освітніх програм має право на якісну освіту, що відповідає її потребам та можливостям. Діти з обмеженими можливостями здоров'я та діти-інваліди потребують створення спеціальних умов навчання та виховання.

Діти з інвалідністю і обмеженими можливостями можуть реалізувати свій потенціал лише за умови вчасно розпочатого і правильно організованого навчання та виховання – задоволення як спільних з дітьми, що нормально розвиваються, так і їх особливих освітніх потреб, заданих характером порушення їх розвитку.

У статті розглянуто основні засади інклюзивної освіти дітей з особливими потребами в умовах масової школи, а також підходи та способи її реалізації. Нами наголошується, що реалізація основних принципів інклюзивної освіти дітей з особливими потребами у загальноосвітніх установах базується на змістовних та організаційних підходах, способах, формах. Зосереджено увагу на тому, що інклюзивне навчання ґрунтується на спеціальних дидактичних принципах, яких необхідно дотримуватись при плануванні та організації уроків. Розглянуто вимоги до режиму організації уроку у інклюзивному класі та запропоновано варіанти проведення різних частин уроку. Наголошено на важливості залучення сім'ї до участі у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: інклюзія, соціальна адаптація, освітнє середовище, індивідуальний підхід.

Alona SOLODCHUK,
 orcid.org/0000-0001-9221-277X
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Associate Professor at the Foreign Languages Department
 Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
 (Uman, Cherkasy region, Ukraine) allionka@ukr.net

PECULIARITIES OF THE ORGANIZATION OF EDUCATION AND UPBRINGING OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN MASS SCHOOL CONDITIONS

The term "inclusive education" began to be actively used only in the last few years. The primary task of inclusive education was to adapt the legislation, and it was at the level of secondary schools that the first changes took place. Inclusion as a social model of attitude towards people with special educational needs replaced the model of normalization, which presupposes the involvement of the child into existing educational system. In an inclusive school, it is not the child who adapts to the requirements of education, but the education system changes for the sake of the child. This approach eliminates discrimination and ensures access to school for all children.

Education for children with limited health opportunities and disabled children is one of the main and indispensable conditions for their successful socialization, ensuring their full participation in society, effective self-realization in various types of professional and social activities. According to Ukrainian legislation, every child, regardless of the region of residence, state of health, ability to master educational programs, has the right to quality education that meets his needs and capabilities. Children with limited health opportunities and disabled children need to create special conditions for education and upbringing.

Children with disabilities can realize their potential only under the condition of timely and properly organized

education and upbringing – matching of both, common with children, who are developing normally, and their special educational needs, given by the nature of their developmental disorders.

The article examines the basic principles of inclusive education of children with special needs under mass school conditions, as well as approaches and methods of its implementation. We emphasize that the implementation of the basic principles of inclusive education of children with special needs in general educational institutions is based on substantive and organizational approaches, methods and forms. Attention is focused on the fact that inclusive education is based on special didactic principles that must be followed when planning and organizing lessons. The requirements for the mode of organizing a lesson in an inclusive class were considered and options for holding different parts of the lesson were proposed. The importance of involving the family in the educational process is emphasized.

Key words: inclusion, social adaptation, educational environment, individual approach.

Постановка проблеми. Діти з обмеженими можливостями здоров'я можуть реалізувати свій потенціал соціального розвитку лише за умови вчасно розпочатого та адекватно організованого навчання та виховання – освіти, що забезпечує задоволення як спільних з дітьми, що нормально розвиваються, так і особливих освітніх потреб. Під особливими освітніми потребами розуміють потреби, що виникли у зв'язку з порушенням психофізичного розвитку та обмеженням можливостей освоєння власне освітніх (загальноосвітніх) програм, формування та розвиток навичок життєвої компетенції (соціального адаптування). Це потреби у спеціальних умовах навчання, включаючи технічні засоби, особливий зміст та методи навчання, а також медичні, соціальні та інші послуги.

У даний час активно формується досвід інклюзивного навчання дітей з особливими потребами в умовах загального освітнього середовища і нарівні з однолітками, що нормально розвиваються.

Аналіз досліджень. Розвиток інклюзивних підходів не є для вітчизняної педагогіки чимось абсолютно новим. Теорія і практика проблемного навчання (а саме цей підхід рекомендується як один з основних при навчанні в інклюзивному освітньому середовищі) розроблена в українській та зарубіжній педагогіці досить широко. Серед дослідників, що працюють над проблемами організації навчання дітей з особливими потребами слід виділити Л. Вавіну, В. Засенко, А. Колупаєву, С. Миронову, Н. Назарову, О. Таранченко, В. Феоктістову, Л. Шипіцину, Н. Шматко тощо.

Мета статті. Метою статті є надання методичної допомоги педагогам з організації роботи з дітьми, які мають особливі потреби в умовах масової школи. Викладений матеріал є узагальненням роботи в галузі інклюзивної освіти, який може використовувати будь-який вчитель з будь-яким досвідом роботи.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні стандарти в галузі прав людини базуються на ідеї повної участі всіх людей у житті суспільства на основі рівності та без дискримінації. В останні два десятиліття в усьому світі, а особливо в західних країнах, законодавство про рівні права мало

великий вплив щодо забезпечували навчання для всіх учнів в школах. В галузі освіти це законодавство встановлювало норму, що учні з інвалідністю повинні мати ті ж освітні можливості, що й здорові учні (Порошенко, 2019:31).

Сьогодні серед учителів масової школи досить гостро постає проблема відсутності необхідної підготовки до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Виявляється нестача професійних компетенцій педагогів у роботі в інклюзивному середовищі, наявність психологічних бар'єрів та професійних стереотипів, тощо (Колупаєва, 2009:13). Нині реалізується концепція, відповідно до якої людина з обмеженими можливостями здоров'я не повинна бути «готовою» для того, щоб навчатися в дитячому садку або в школі, у той же час велика увага приділяється адаптації середовища до її можливостей, розвитку здібностей.

Метою інклюзивної освіти дітей з особливими потребами у загальноосвітньому (масовому) закладі є повноцінний розвиток та самореалізація таких дітей, освоєння ними загальноосвітньої програми (державного освітнього стандарту), найважливіших соціальних навичок поряд з однолітками з урахуванням їх індивідуально-типологічних особливостей у пізнавальному, фізичному та емоційно-вольовому розвитку. Орієнтири побудови системи освіти у напрямі інклюзії дітей із особливими потребами задаються основними принципами інклюзивної освіти, що передбачають реалізацію рівних прав на освіту та соціалізацію за нерівних можливостей.

Основні принципи інклюзивної освіти:

- дитина з особливими освітніми потребами: баланс академічних знань та соціальних навичок, набутих у процесі навчання – адекватний її індивідуально-типологічним особливостям та відповідний потребам дитини та її сім'ї;
- однокласники дитини з особливими освітніми потребами: триєдність орієнтирів – висока якість освоєння загальноосвітньої програми (академічних знань), конструктивна соціальна активність (розвиток соціальної компетентності) та співробітництво (толерантність, взаємодопомога);

- відношення до педагога: прийняття та облік відмінностей, індивідуальної своєрідності учнів; створення ситуації успіху всім учнів; баланс колективного та індивідуального у навчально-виховному процесі; компроміс між загальним та спеціальним у навчанні; створення та підтримання атмосфери прийняття, толерантності, співробітництва у класі;

- загальноосвітня установа, що реалізує інклюзивну освіту: адаптивність освітнього процесу, освітнього середовища, навчально-методичного комплексу закладу; варіативність підходів, методів та форм соціальної адаптації та реабілітації; командна взаємодія педагогів, які організують процес навчання та соціалізації, його психолого-педагогічне супроводження; розвиток толерантної взаємодії учасників освітнього процесу; співпраця з батьками; оптимізація фінансово-економічного забезпечення процесу навчання та соціалізації (Вержиковська, 2013: 54).

Реалізація основних принципів інклюзивної освіти дітей з особливими потребами у загальноосвітніх установах базується на наступних змістовних та організаційних підходах, способах, формах:

- індивідуальний навчальний план та індивідуальна освітня програма учня з особливими освітніми потребами – щодо розвитку академічних знань та життєвих компетенцій;
- соціальна реабілітація особливої дитини в освітній установі та поза нею;
- психолого-педагогічне супроводження дитини у процесі навчання та соціалізації;
- психолого-педагогічний консиліум освітньої установи;
- індивідуальна психолого-педагогічна карта розвитку дитини;
- портфоліо учня – дитини з особливими освітніми потребами;
- компетентність вчителя у галузі загальної освіти з елементами спеціальної освіти, у сфері соціальної адаптації та реабілітації;
- підвищення кваліфікації вчителів загальноосвітньої установи у галузі інклюзивної освіти;
- робочі програми освоєння предметів освітньої програми в умовах інклюзивної освіти особливих дітей відповідно до освітніх стандартів;
- тьюторський супровід дитини у процесі навчання;
- адаптивне освітнє середовище – доступність класів та інших приміщень закладу;
- адаптивне освітнє середовище – оснащення освітнього процесу асистуючими засобами та технологіями (технічними засобами забезпечення комфортного та ефективного доступу);

- адаптивне освітнє середовище – корекційно-розвиваюче предметне середовище навчання та соціалізації;

- адаптивне освітнє середовище – створення приміщень (зон) для відпочинку, відновлення працездатності;

- згуртування учнівського колективу, розвиток навичок співробітництва, взаємодії та взаємодопомоги;

- орієнтація виховної системи установи на формування та розвиток толерантного сприйняття та відносин учасників освітнього процесу (Колупаєва, 2011: 45-46).

Для хорошого викладання в інклюзивному освітньому середовищі, організація діяльності педагогів та учнів має найважливіше значення. Чітко побудована структура щоденної роботи дозволяє педагогічному процесу проходити чітко та ефективно. Дуже часто трапляється так, що присутність у класі дітей із різними особливостями надзвичайно ускладнює роботу педагога у класі. Вчителю важливо розуміти і приймати кожну дитину, враховуючи її індивідуальні особливості, структуру дефекту, правильно ставитися до відмінностей, що є між дітьми.

Для вчителя головна складність на уроці полягає в тому, щоб порівняти індивідуальні можливості дітей з обмеженими можливостями здоров'я з необхідністю виконання освітнього стандарту. Планування уроку має включати як загальноосвітні завдання (задоволення освітніх потреб у рамках державного стандарту), так і корекційно-розвиваючі завдання. До них відносяться:

1. Подолання труднощів у розвитку уваги, всіх її видів та властивостей та визначення компенсаторних можливостей уваги (який вид уваги для даної дитини є більш прийнятним).

2. Корекція труднощів словесно-логічного мислення та розумових процесів аналізу, синтезу, класифікації, узагальнення;

3. Збільшення обсягу пам'яті та визначення компенсаторних можливостей пам'яті (визначення провідного виду пам'яті).

4. Розвиток дрібної моторики, статички та динаміки рухів пальців рук.

5. Розвиток та корекція труднощів зв'язного мовлення, включаючи монологічне та діалогічне мовлення, а також розвиток словникового запасу.

6. Створення позитивної мотивації під час навчання за допомогою похвали, підбадьорення, допомоги, створення ситуацій досягнення успіху та конструктивної критики (Порошенко, 2019: 139).

Хід уроку залежить від того, наскільки співпадають теми, що вивчаються учнями з різними

освітніми потребами, як вони засвоїли попередню тему, який етап навчання взятий за основу (викладення нового матеріалу, повторення пройденого, контроль знань, умінь і навичок). Якщо у всіх учнів класу тема загальна, вивчення матеріалу ведеться фронтально, і діти отримують знання того рівня, що визначається їх програмою. Закріплення та відпрацювання отриманих знань, умінь та навичок будуються на різному дидактичному матеріалі, індивідуально підібраному для кожного учня (картки, вправи з підручника, тексти на дошці тощо).

Якщо вивчається різний програмний матеріал і спільна робота неможлива, то у такому разі урок вибудовується за такою структурою: вчитель спочатку пояснює новий матеріал за типовими державними програмами, а учні з особливими потребами тим часом виконують самостійну роботу, спрямовану на закріплення раніше вивченого. Далі, для закріплення нового матеріалу вчитель дає класу самостійну роботу, і з групою учнів, що мають особливі освітні потреби, організовує роботу, що передбачає аналіз виконаного завдання, надання індивідуальної допомоги, додаткове пояснення і уточнення, пояснення нового матеріалу. Таке чергування діяльності педагога продовжується протягом усього уроку.

За необхідності вчитель може додатково використовувати картки-інструкції, в яких відображений алгоритм дій школяра, наведено різні завдання та вправи. Такий педагогічний прийом використовується як із звичайними учнями, так і з дітьми з особливими потребами залежно від кількості тих та інших дітей у класі. Якщо вчитель неспроможний приділяти багато часу під час уроку учню з особливими потребами, він може використовувати для такого учня картку з алгоритмом завдань. Або, навпаки, якщо вчитель змушений відволіктися для пояснення складної теми для дітей з обмеженими можливостями, то сильні діти виконують завдання по картках (Засенко, 2015: 13).

Під час організації режиму уроку вчитель повинен дотримуватись наступних вимог, які стосуються роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями:

1. Урок повинен мати чіткий алгоритм. Звикаючи до певного алгоритму, діти стають організованішими.

Початок уроку:

Перший варіант роботи – особливі діти працюють за картками на закріплення попередньої теми (у цей час вчитель працює з іншими дітьми, пояснюючи нову тему, яку неможливо пояснити втому ж режимі особливим дітям). Тут можна запропо-

нувати дітям картки з поняттями попереднього уроку, учні повинні дати цим поняттям письмову характеристику. При цьому картка може містити слова-підказки або речення з пропущеними словами, щоб дітям було легше дати визначення поняттю. Також можна використовувати завдання такого типу: в одному стовпчику даються поняття, в іншому – визначення цих понять (діти стрілочкою повинні вказати, якому поняттю відповідає те чи інше визначення). Після цього запропонувати картки з практичними прикладами.

Другий варіант – поки звичайні учні працюють за картками на закріплення попередньої теми (бо вони самостійніші), вчитель проводить словникову роботу чи інші види робіт з особливими дітьми на пригадування основних понять, що стосуються теми попереднього уроку. Словникову роботу включати обов'язково (усно чи за картками). Вчитель може коротко сказати, що засвоєно дітьми на минулому занятті. Тут можна використовувати наочність (картинки, посібники, практичний матеріал, предмети і об'єкти). Можна запропонувати дітям завдання на кшталт «10 слів»: на дошці чи усно вчитель пропонує дітям десять вже відомих їм понять, що стосуються пройдених тем. Після цього картки з поняттями забираються, а в зошитах діти мають відтворити всі слова, які вони запам'ятали, а потім діти усно дають визначення цим словам. Після цього пропонується виконати практичне завдання на дошці або інше практичне завдання, щоб діти згадали, як на практиці як користуватися цими поняттями.

Початок уроку з дітьми з інтелектуальними порушеннями завжди має бути побудований на повторенні попереднього матеріалу.

Основний хід уроку:

Перший варіант роботи – звичайні діти виконують завдання з карток, відпрацьовуючи нову тему. У цей час вчитель у «спрощеному» варіанті пояснює нову тему особливим дітям. При цьому використовуються:

– наочність (кожна дія або слово має бути підкріплене картинкою, схемою, картою, практичною дією);

– поступовий перехід від однієї дії або поняття до іншого;

– постійний мовленнєвий супровід із боку педагога, але не насичений, а короткий і чіткий, тобто мовна інформація засвоюється у малому обсязі.

Далі, йде закріплення матеріалу. Одна чи дві дитини виконують завдання перед усім класом. Вчитель активно допомагає. Потім особливі діти виконують індивідуальні завдання, пов'язані з

новою темою, а тим часом вчитель перевіряє завдання, які виконують звичайні діти.

Другий варіант – вчитель може розпочинати пояснення нової теми всім учням. При цьому для загального пояснення потрібно вибирати лише прості теми як за своїм обсягом, так і за змістом матеріалу. Також не слід забувати про використання алгоритму та наочності. Далі можна запропонувати сильнішим учням виконати індивідуальні завдання самостійно, а в цей час ще раз пройтися зі слабкішими учнями за алгоритмом нової теми, і лише потім запропонувати їм самостійні завдання та переключитися на перевірку завдань, що виконуються сильнішими учнями.

2. Кожне завдання, яке пропонується «особливим» дітям, також має відповідати певному алгоритму дій. Усні завдання виконуються за таким принципом:

- вчитель вслух промовляє саме завдання – діти чи одна дитина промовляють вслух завдання після вчителя; можна використовувати картки з опорними словами чи з опорними реченнями;

- вчитель пояснює, як виконуються завдання: на початку, під час уроку і в кінці – діти чи дитина проговорюють зміст виконання завдання ще раз. Тут потрібно використовувати картки з алгоритмом дій, ілюстрації, що відбивають алгоритм виконання завдань, схеми, таблиці;

- покрокове виконання самого завдання: знову повертаємося до того, з чого починали виконання завдання – діти виконують, перевіряють разом із учителем з кожною дією завдання;

- підсумкова перевірка виконання завдання, облік помилок.

Письмові завдання:

- вчитель оголошує завдання – діти чи одна дитина повторюють вголос зміст завдання після вчителя; можна використовувати картки з опорними словами чи з опорними реченнями;

- дітям роздаються картки із завданнями для самостійного виконання (алгоритм дій прописується у картці, або на дошці. На стендах у класі є таблиці, схеми з алгоритмом виконання таких завдань);

- перевірка завдання: вчитель може індивідуально перевіряти завдання підходячи до кожної дитини; вчитель просить кожну дитину усно проговорити виконане завдання (Бондар, 2019: 54).

3. Урок в інклюзивному класі, де є діти з особливими освітніми потребами, повинен застосувати велику кількість наочності для спрощення сприйняття матеріалу. Справа у тому, що з діти інтелектуальними розладами при сприйнятті матеріалу спираються на збережене у них наочно-образне мислення. Такі діти не можуть у повному

обсязі використовувати словесно-логічне мислення, оскільки воно у них порушене чи має уповільнений характер.

4. Одна з основних вимог до уроку – це врахування слабкої уваги дітей з особливими потребами, їх виснаження та перенасичення одноманітною діяльністю. Тому на уроці вчитель повинен змінювати види діяльності:

а) починати урок краще із завдань, які тренують пам'ять, увагу;

б) складні інтелектуальні завдання використовувати лише у середині уроку;

в) чергувати завдання, пов'язані з навчанням, та завдання, що мають лише корекційну спрямованість (зорова гімнастика, використання завдань на розвиток дрібної моторики, розвиток сприйняття та мислення);

г) використовувати ігрові моменти, змагання, інтриги, рольові ігри, міні-постановки (тобто всю ту діяльність, яка зачіпає емоції дітей та пов'язує знання з життям) (Бондар, 2019: 61).

Учні з особливими потребами засвоюють теми за спеціальними (корекційними) освітніми програмами. Залежно від складності теми, що вивчається, пояснення домашнього завдання має індивідуальний або фронтальний характер. Його перевірка проводиться по черзі чи спільно залежно від складності завдання для самостійної домашньої роботи, а виконання оцінюється з урахуванням індивідуальних можливостей кожного учня.

Висновки. Аналіз наукових джерел з проблеми дозволив встановити, що основною метою інклюзивного навчання та виховання є створення умов для особистісного розвитку, творчої самореалізації та визнання людської гідності дітей з особливими потребами. Умовою успішного навчання дитини з особливими педагогічними потребами в навчальному закладі є правильний вибір форм навчання, адаптація освітнього середовища до потреб дитини. Спеціальна навчальна програма, високий рівень індивідуалізації і спеціальні методи навчання дозволяють дітям набути певний рівень знань і навичок навчання. Збалансоване, ефективне навчання приносить користь всім дітям. Однак учням з особливими потребами може знадобитися додаткова, а іноді і спеціальна допомога в класі, щоб допомогти їм повною мірою брати участь в заняттях і реалізувати свій потенціал.

В інклюзивних класах основна увага приділяється в першу чергу розвитку сильних сторін і талантів учнів, а не їх фізичним або розумовим проблемам. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освіт-

німи потребами. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки для дітей з особливими освітніми потребами і мотивують їх цілеспрямовано використовувати нові знання і навички.

Крім того, аналіз останніх робіт з досліджуваної проблеми показав необхідність подальших наукових досліджень для вивчення та уточнення особливостей розвитку та впровадження інклюзивної освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар К. М. Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. 2-ге вид., доп. Кривий Ріг, 2019. 170 с.
2. Вержуховська О. М., Бонетська О. М., Козак А. В. Теорія і спеціальна методика виховання дітей з особливостями інтелектуального розвитку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, 2013. 372 с.
3. Засенко В. В. Особливі діти: освіта та супровід. Науково-методичний журнал «Світогляд». Київ. 2015. № 4. С. 12–15.
4. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. Київ. 2011. 273 с.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Київ: Саміт-Книга, 2009. 272 с.
6. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : Україна. 2019. 300 с.

REFERENCES

1. Bondar K. M. Teoriya i praktyka inklyuzyvnoyi osvity [Theory and practice of inclusive education]: educational and methodological manual, 2nd ed., supplement. 2019. 170 [in Ukrainian].
2. Verzhukhovs'ka O. M., Bonets'ka O. M., Kozak A. V. Teoriya i spetsial'na metodyka vykhovannya ditey z osoblyvostyamy intelektual'nogo rozvytku [theory and special methods of raising children with special intellectual development]: educational and methodological manual. Kamianets-Podilskyi. 2013. 372 p. [in Ukrainian].
3. Zasenko V. V. Osoblyvi dity: osvita ta suprovid [Special children: education and support]. Scientific and methodological journal "Svetoglyad" Kyiv. 2015.No. 4.pp. 12-15 [in Ukrainian].
4. Kolupayeva A. A. Dity z osoblyvymy potrebamy ta orhanizatsiya yikh navchannya [Children with special needs and the organization of their education]: Scientific method. manual updated and revised edition, Kyiv: ATOPOL. 2011.273 p [in Ukrainian].
5. Kolupayeva A. A. Inklyuzyvna osvita: realiyi ta perspektyvy [Inclusive education: realities and prospects]. Kyiv: Samit-Knyga, 2009. 272 p. [in Ukrainian].
6. Poroshenko M. A. Inklyuzyvna osvita [Inclusive education]. Kyiv: Agency "Ukraine" LLC. 2019. 300 p [in Ukrainian].